

van Oud-Israël' heeft vele generaties als leerboek geëdiend; zijn 'Godsdienst van Israël' was een goed studieboek voor de weging van bijbels en buitenbijbels bronnenmateriaal; zijn 'Verkiezing van Israël' blijft van belang voor de discussie over de verhouding van Israël en de volkeren en van Oude Testament en Nieuwe Testament. Meer nog geldt dat van de 'Hoofdpijnen van de Theologie van het Oude Testament'. Vriezen kende niet de schroom van huidige oudtestamentici om een wetenschappelijke attitude te combineren met een duidelijke keuze voor theologie als christelijke wetenschap. Sommigen zouden nu misschien zeggen: een keuze ten gunste van de oriëntatie van de actuele, gelovige lezer. Hopelijk langs die lijn blijft Vriezen een uitdaging voor de huidige bijbelwetenschap omtrent de verhouding van Tenach en Oude Testament. Heel behulpzaam daarbij is de bijdrage van H.W. de Knijff, die Vriezens Oude Testamentische theologie bespreekt.

De Knijff geeft eerst een uitvoerige weergave van de methodologische hoofdstukken in de inleiding tot Vriezens 'Theologie'. Daarin gaat het over de christelijke kerk en het Oude Testament en over het historische karakter van de Oude Testamentische openbaring, een openbaring die zijn voltooiing vindt in de persoon van Jezus Christus. Het evangelie van Jezus Christus is het uiteindelijke criterium dat aangeeft wat hoofdweg of zijpad, voltooid of onvoltooid bleek te zijn in de openbaring van het Oude Testament (blz. 57). Voor Vriezen was deze benadering geen intellectueel of systematisch-theologisch procédé, het was een poging om recht te doen aan de levende gemeenschap, die zich in de geschiedenis voltrok, van God met zijn Oude Testamentische en Nieuwe Testamentische gemeente. Worstelend met de klassieke vraag naar de verhouding tussen Woord en geschiedenis zocht Vriezen een positie tussen Von Rad en Pannenberg in, of in moderne termen: niet alleen narrativiteit, niet alleen ervaring. Het betekende in ieder geval: het Oude Testament buiten systeem-denken houden. De Knijff spreekt zelfs van Vriezens 'onbekommerdheid' (p. 73; 78v.) in zijn stijl van lezen. Men moet de teksten lezen zoals zij zich aanbieden, ze zijn 'de stukken' van Gods werk in Israël. Op dit punt zet de bijdrage van B. Becking de discussie met en over Vriezen voort.

Wat bij De Knijff 'onbekommerdheid' heet, noemt Becking: 'robuust realisme', 'bij Vriezen is God direct voorwerp van wetenschap' (p. 103). Becking heeft veel waardering voor Vriezens zoeken naar een positie tussen fundamentalisme en Oude Testamentische litera-

tuurgeschiedenis in. Het gaat om spreken over God, maar dan wel in teksten die allemaal hun eigen historische en religieuze achtergrond hebben. Geïnspireerd door Vriezen neemt Becking enige afstand van de actuele trend van narratieve theologie. De tekst is niet alleen een wereld op zichzelf, zij moet geconfronteerd blijven met actuele ervaring en met wetenschappelijke kennis. In die zin verdient Vriezens werk aanvulling en correctie, zegt Becking. Allereerst inzake de kennis van het Jodendom, dat hij veel te weinig als een geheel eigen voortzetting van het Oude Testament honoreerde, vervolgens ook inzake de kennis van de Kanaänitische context van de godsdienst van Israël. De archeologie en de epigrafie laat nog veel meer pluraliteit zien, dan in de tekst van het Oude Testament zelf al zichtbaar wordt. Becking pleit daarom voor een Oude Testamentische theologie die bescheiden van toonzetting is en 'haar uitgangspunt neemt in de godsdienstgeschiedenis van Israël' (p. 105). Ik vraag mij af of Vriezen zelf zo postmodern had willen eindigen. Het lijkt me dat op dit punt Vriezens 'onbekommerdheid' in zijn respect voor de theologische keuzes die in het Oude Testament bevochten zijn, een nieuwe kans verdient. Dat zo'n herschreven theologie van het Oude Testament er anders uit moet zien dan bij Vriezen wordt wel duidelijk uit de bijdrage van M. Dijkstra.

Dijkstra bespreekt de studie van de godsdienstgeschiedenis van Israël na Vriezen en laat zien, dat waar Vriezen zich sterk op literaire analyse baseerde, de huidige godsdiensthistoricus veel meer epigrafisch materiaal, afbeeldingen en voorwerpen ter beschikking heeft. Dat betekent onder meer, dat over het oude Israël nu in een veel bredere culturele context gesproken moet worden en dat wat Vriezen uniek noemde, mogelijk veel meer de religiositeit van een bepaalde groep of periode vertegenwoordigde. Dijkstra wil zijn vak veel meer in het kader van de algemene en vergelijkende godsdienstwetenschap beoefenen en beschrijft een model waarmee dat zou kunnen. Op deze punten ziet men Becking en Dijkstra min of meer samen optrekken. Naar mijn mening zou hun werk het beginpunt moeten zijn van een verdere dialoog met Vriezens theologische erfenis. Dijkstra besluit met een paragraaf over de Reformatie van Israëls godsdienst en het 'exclusief monotheïsme' (p. 135) in de late delen van de canon. We moeten kennelijk vaststellen dat universele pretenties tegelijkertijd de overtuiging vormden van slechts een minderheid. Maar, als de Oude Testamentische traditie langs deze lijn tot stand kwam, zou het